

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Mia Korpiola
TITLE	Matthias Calonius hem och hushåll. Glimtar av professorsliv i Åbo på 1790-talet
YEAR	2026
VERSION	Author's accepted manuscript
CITATION	Mia Korpiola, Matthias Calonius hem och hushåll. Glimtar av professorsliv i Åbo på 1790-talet. In Filippo Valguarnera, Bruno Debaenst, Kjell Å Modéer (eds.), <i>Små saker och stora frågor : Vänbok till Marianne Dahlén</i> . Iustus Förlag 2026, pp. 119-141.

Matthias Calonius hem och hushåll. Glimtar av professorsliv i Åbo på 1790-talet¹

Inledning:

När Matthias Calonius (1737–1817) drog sitt sista andetag i Åbo den 13.9.1817 ”uti en ålder af 79 år 8 månader och 5 dagar,” – som *Åbo Allmänna Tidning* konstaterade – hade han en lysande karriär bakom sig. Detta visar redan hans titlar. Tidningen presenterade honom som ”värkliga statsrådet, jurisprofessorn, domaren, universitetsrektorn, prokuratorn och Riddaren af Kongl. Nordstjerne-Orden”.² Vi vet relativt mycket om Matthias Calonius offentliga jag, medan hans privata jag är skuggigt. R. A. Wrede skrev att man visste ”ytterst litet” om Calonius ”enskilda lif och personliga förhållanden” på äldre dagar utom att han bodde ”i sin egen gård och att han, ehuru ogift, hade ett välbeställt hushåll”.³ Vi vet om hans bakgrund som kyrkoherdeson från Saarijärvi och hans fattigdom som hindrade honom från att ta examen eller resa utomlands. Hans kanske största äventyr var storstadslivet i Stockholm, medan han var ledamot av Högsta domstolen 1793–1800.

I den här texten - som tillägnas Marianne - tar jag ett nytt perspektiv på Matthias Calonius, ett perspektiv som fokuserar på materialitet. Vi vet vilka böcker och manuskript han ägde. Jag forskar i hans mer privata liv: den fysiska omgivningen där Calonius bodde, hans gård i Åbo – hus och byggnader – samt till en mindre grad det lösöre som omgav honom. Alltså den materiella kulturen.⁴ Man skulle kunna kalla mitt perspektiv kulturhistoriskt med rättshistorisk tvist. I kapitlet frågar jag var och hur Matthias Calonius bodde i Åbo och vad vi får veta om hans hem, hushåll och lösöre genom privatbrev. Vi får ta en titt på mannen bakom myten, Matthias Calonius som person, inte enbart som jurist, professor och hög tjänsteman.

¹ Jag vill tacka varmt Panu Savolainen för hans hjälp med att tolka kartor och lokalisera Calonius gård och Veli Pekka Toropainen för hans hjälp med Calonius inventarielista. Tack även till Kjell Åke Modéer och Nalle Valtiala för stilistiska och språkliga kommentarer.

² *Åbo Allmänna Tidning*, 20.9.1817, 3.

³ R. A. Wrede, *Matthias Calonius*. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag, 1917, 424.

⁴ Se, t.ex. *Fråga föremålen. Handbok till historiska studier av materiell kultur*, red. Anna Maria Forsberg och Karin Sennefelt. Lund: Studentlitteratur, 2016.

Källorna: ”Min Käre Broders ödmjuka tjänare Matth. Calonius”⁵

Mina huvudkällor består av Matthias Calonius och Henrik Gabriel Porthans (1739–1804) korrespondens på 1790-talet. Jag har använt de tryckta editionerna utom då redaktören har lämnat bort text ur de ursprungliga breven i dem. Då har jag konsulterat originalbreven som bevaras i finska Nationalbiblioteket.⁶ Särskilt Calonius handstil är tyvärr inte lättläst.

Liksom Calonius härstammade även den mångsidige och lärde fennofilen Porthan från prästsläkter. Han var dock av förnämre börd än Calonius: hans morfar Gabriel Juslenius och dennes bror Daniel hade båda varit teologiprofessorer i Åbo och Daniel blev senare biskop i Skara. Efter magistergraden innehade Porthan många tjänster vid Kungliga Akademien i Åbo (*Regia Academica Aboensis*), grundad 1640. Han var bibliotekarie vid Akademien (1772–1777), men som brevväxlingen demonstrerar ivrade han och Calonius även senare ständigt för att utvidga Akademiens boksamlingar, så att de fyrdubblades. År 1777 blev han utnämnd till *eloquæntie* (värtalighets) professor. Den betydande humanisten Porthan bidrog starkt till en mångsidig utveckling av forskningen i bland annat historia, geografi och det finska språket. Han tillhörde grundarna av det hemliga Aurorasällskapet (1770–1779), som även Calonius tillhörde och som utgav Finlands första tidning, *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo*.⁷

Matthias Calonius vistades i Stockholm 1793–1800, efter att kungen hade utnämnt honom till ledamot av Högsta domstolen. Under denna period var han dessutom medlem av en kommitté, vilken utarbetade en förordning om skogar och skogsbruk.⁸ Problemet var att Calonius inte visste hur länge han skulle få ha sitt ämbete i Högsta domstolen och hur lång vistelsen i Stockholm skulle

⁵ *Matthias Calonii bref till Henrik Gabriel Porthan. Åren 1793–1800*, red. W[ilhelm] L[agus]. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland, 55. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1896 [härefter MC till HGP], 15.5.1794, 43.

⁶ *Ibid.*; *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius, 1. Åren 1791–1796*, red. W[ilhelm] L[agus]. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1896 och *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius, 2. Åren 1797–1800*, red. W[ilhelm] L[agus]. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland, 5. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1896 [härefter HP till MC]; Nationalbiblioteket, Helsingfors [härefter NB], Porthan H. G, Coll. 173.2, Matthias Calonius brev till Henrik Gabriel Porthan, nr. 253, Stockholm d. 10 Februarii 1800.

⁷ Kari Tarkiainen, ”Porthan, Henrik Gabriel”, i *Biografiskt lexikon för Finland 1. Svenska tiden* (2008). Första webbpublicering i december 2014: [URN:NBN:fi:sls-4550-1416928957156](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:sls-4550-1416928957156) (21.1.2026); V. Tarkiainen, *Henrik Gabriel Porthan*. Tietolipas, 6. Helsinki: SKS, 1971; Rafael Koskimies, *Porthanin aika. Tutkielmia ja kuvauksia*. Helsingfors: Otava, 1956, 284–365; *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*, red. Juha Manninen. Helsingfors: SKS, 2000.

⁸ Om Calonius vistelse i Stockholm och om honom som ledamot i högsta domstolen, se Wrede, *Matthias Calonius*, 176–278; Lars Björne, ”Matthias Calonius tuomarina korkeimman oikeuden rikosjutuissa”, *Lakimies* 4/2013, 565–582.

bli, eftersom allt berodde på kungens vilja.⁹ Han och hans hushåll, som bestod av honom själv, den unge skrivarsläktingen Carl Fredrik Calonius, hushållerskan Brita Grönberg, drängen Anders samt pigorna Cajsa och Maria, bodde på Trumpetarbeten 34 eller gård nummer 1532, i kvarteret Grefflingen i Jakobs församling.¹⁰ Läget var bra, nära Kungliga slottet där Högsta domstolen satt och de stora stadsparkerna Humlegården och Kungsträdgården.

Vännerna skrev ofta till varandra. Porthans första brev till Calonius är daterat 12.9.1793 och Calonius första brev till Porthan den 8 (eller 2) november 1793. Brevväxlingen hade pauser, till exempel när Porthan vistades i Stockholm, i juli och augusti 1799,¹¹ och Calonius i Åbo, och upphörde strax innan Calonius hemkomst. Calonius sista brev är daterat 12.6.1800, Porthans 10.4.1800.

Brevens innehåll varierade mycket. Calonius skickade nyheter om hovet, tjänster och huvudstaden, Porthan skickade Åbonyheter särskilt angående Akademien och rättsväsendet. Väder och vind, sjukdomar, dödsfall, giftermål och födslar rapporterades av båda. Bägge var hängivna bibliofiler, och Calonius fick regelbundet kommissioner att skaffa Porthan eller Akademibiblioteket böcker. Även politiska händelser rapporterades, fastän den försiktige Calonius ansåg det potentiellt vara riskabelt. Ett långt brev bad han Porthan till och med bränna upp.¹² Andra saker berättades i förtroende (t.ex. *sub rosa*; *inter nos*).¹³ Calonius rapporterade bland annat om den Armfeltiska konspirationen och rättegången 1793–1794, då Magdalena Rudenschöld (1766–1822) och de övriga sammansvurna dömdes för landsförräderi.¹⁴ Andra ämnen var kung Gustav IV Adolfs (reg. 1792–1809) planerade äktenskap först med storfurstinnan Alexandra Pavlovna av Ryssland (1783–1801) – ett parti som aktualiserade konstitutionella och religionsfrihetrelaterade frågor – och sedan med Fredrika Dorotea Vilhelmina av Baden (1781–1826),¹⁵ och födseln av kungliga barn.¹⁶

⁹ T.ex. MC till HGP, 31.1.1794, 17; HGP till MC, 18.4.1799, 555.

¹⁰ MC till HGP, 3.7.1795, 119; Stockholms mantalslängd, 1800, Jakob (= Överståthållarämbetet för uppbördsärenden, År 1800, Jakob, SE/SSA/0031/06/G 1 BA/G 1 BA:26/3), 492: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0057133_00505#?xywh=3851%2C-19%2C4299%2C1622&cv=5 (31.10.2025).

¹¹ HGP till MC, 20.6.1799, 573; *ibid.*, 9.9.1799, 575.

¹² MC till HGP, 11.12.1794, 81: "Bror ser lättel. att detta bref är skrifvit för att i våra tider icke gömas, ej eller att vidare comuniceras än med säkerhet ske kan. Var därför god och bränn up det."

¹³ MC till HGP, 30.6.1797, 281; *ibid.*, 31.7.1797, 293; *ibid.*, 23.3.1798, 335; *ibid.*, 19.5.1798, 351; *ibid.*, 26.10.1798, 372.

¹⁴ MC till HGP, 31.1.1794, 16; *ibid.*, 26.2.1796, 153; *ibid.*, 5.7.1796, 182. Se även Sten Carlsson, "Processen mot G. M. Armfelt och Magdalena Rudenschöld", *Den svenska historien, 7. Gustavianska tiden 1772–1809*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1984, 236–239.

¹⁵ MC till HGP, 11.10.1796, 205–210; *ibid.*, 27.10.1796, 218–221; *ibid.*, 7.11.1796; *ibid.*, 21.7.1797, 290–291; 224–225; *ibid.*, 31.7.1797, 293; *ibid.*, 26.9.1797, 302; *ibid.*, 24.10.1797, 309; *ibid.*, 1.11.1797, 310–311.

¹⁶ MC till HGP, 10.7.1798, 358; *ibid.*, 21.11.1799, 421.

Trots den långa och trogna vänskapen blev Porthans beslut att hyra Calonius gård 1797–1800 ödesdigert för deras vänskap och ömsesidiga tillit. Porthan hade i flera brev klagat över sitt hems (den Gummerska gårdens) usla skick. Inga bostadsrum kunde hållas varma och bagarstugans ugn hade inte ens klarat brandsynen. Eftersom drängkammaren praktiskt taget saknade golv, hotade drängen frysa ihjäl. Brygg- och bagarstugan var också utan golv och alla lider hade takläckage. Trots hyreshöjningen hade inga reparationer gjorts.¹⁷ Eftersom Calonius inte tänkte sälja sin gård utan ville låta renovera den, önskade Porthan få hyra den från och med hösten 1797. Han lovade vårda den och Calonius där förvarade lösöre ”med all sorgfällighet”, som om de varit Porthans egna.¹⁸

Breven visar att Calonius fruktat eller tyckt att hans lösöre och särskilt böckerna hade förskingrats. Han tyckte ibland att hyresgästen fru Fredensköld hade ”mycket förstört”, ibland misstänkte han främst tjänstefolket. Han bad upprepade gånger om att få inventarier på sin egendom som var kvar på gården och uttryckte missnöje både med Porthan och magister och vicepastor Niklas Hjelt (1739–1808), notarie vid domkapitlet och domkyrkosyssleman, som han hade auktoriserat att sköta hans affärer.¹⁹ Calonius skrev i bitande och emotionella ordalag att meningen med Porthans fördröjning med att skicka ”den länge lovade förteckningen” över hans egendom verkade vara ”att först låta altsamman bortstjälas”.²⁰ Porthan väjdade till att han hade varit mycket sjuk och inte då själv kunnat inventera och packa ned saker. Även hans systrar och tjänare var sängliggande. Han led av kölden och ville inte lista saker på vintern på vindar och i uthus.²¹ Sådana oanständiga antydningar och beskyllningar, protesterade Porthan, var totalt oväntade ”af en vänn, och som [...] ibl. hederligt folk lära vara ovanliga.”²² Vännerna blev kanske inte helt ovänner, med de broderliga relationerna nådde aldrig mer samma hjärtlighet som innan.

”[...] uti Herr Professoren och Riddaren Calonii i Norra Qwarteret belägne Gård”²³. Var bodde Matthias Calonius?

¹⁷ HGP till MC, 6.7.1797, 397.

¹⁸ HGP till MC, 7.11.1796, 320; *ibid.*, 19.12.1796, 336; *ibid.*, 9.3.1797, 359; *ibid.*, 1.6.1797, 381; *ibid.*, 24.7.1797, 405.

¹⁹ Bl.a. MC till HGP, 21.7.1797, 292; *ibid.*, 28.11.1797, 317; *ibid.*, 4.10.1799, 414; *ibid.*, 29.10.1799, 417; *ibid.*, 10.2.1800, 432; *ibid.*, 31.3.1800, 437.

²⁰ MC till HGP, 31.3.1800, 437.

²¹ Bl.a. HGP till MC, 7.11.1799, 587; *ibid.* 23.12.1799, 594.

²² HGP till MC, 10.4.1800, 606.

²³ *Åbo Tidningar*, 13.2.1797, 3.

Den östra rikshalvans huvudstad Åbo hade ungefär 11 300 invånare år 1805.²⁴ Domkyrkan med domkapitel, Kungliga Akademien och hovrätten satte sin prägel på staden. Till 1827 års stora stadsbrand hade Åbo kvar sin medeltida stadsplan med mestadels smala gator.²⁵ Staden norr om Aura å med två kvarter kallades ”Lilla sidan” och den sydliga med tre kvarter ”Stora sidan”. Dessa var förenade av en bro som var delvis ombyggd år 1779.²⁶ Stadens centrala kvarter hade oftast tvåvåningshus av sten, men majoriteten av husen var trähus.²⁷ Stadens hus var oftast byggda i vad Gabriel Nikander kallade för en enkel ”1700-tals klassicism” och mestadels försedda med sadeltak – vissa ”med en låg fronton” i mitten – medan nyare hus hade ett modernt mansard-, valm-, eller lanternintak.²⁸

Det ekonomiska uppsvinget i slutet av 1700-talet bidrog till att stadens invånarantal växte och att det rådde bostadsbrist. Det byggdes mycket i staden och över hälften av stadens husägare kunde utnyttja situationen. På 1790-talet tänkte många gårdsägare på profiten och hyresinkomsterna, vilket betydde att på en femtedel av stadens tomter fick grönsaksland och örtagårdar ge vika för hyresbostäder på gårdsplanen. År 1800 fick över hälften av gårdsägarna hyresinkomster och två tredjedelar av stadens hushåll – även förnäma åbabor – bodde som hyresgäster på gårdar, lägenheter och rum omkring år 1800.²⁹ Hyressummorna och fastighetspriserna var stigande, och för ett hushåll kunde det vara svårt att hitta hyresbostad, särskilt om man ville ha den möblerad. Porthan som funderade på att skaffa en egen gård följde med köpesummorna i fastighetsköpen i staden.³⁰

Var bodde Matthias Calonius i Åbo? Som professor i juridik var Calonius inte mantalsskriven i sitt bostadskvarter, eftersom han tillhörde akademipersonalen vars adresser inte nämns i mantalslängderna.³¹ Dock finner vi honom i Åbo svenska församlings kommuniionsbok, boende på

²⁴ Oscar Nikula, *Åbo stads historia 1721–1809*, 1–2. Åbo: Åbo stad, 1972, 265.

²⁵ G. Nikander, ”Stadsplan och byggnadsskick i Åbo under 1700-talet”, *Toiset museopäivät Turussa 1926 Selonteko kokouspäivistä ja esitelmät./Andra museidagar i Åbo 1926. Berättelse över mötet och dess förhandlingar*. Helsingfors: Suomen museoliitto – Finlands museiförbund, 1927, 70–73, här 70–71.

²⁶ Nikander, ”Stadsplan”, 1927, 70; Anonym, ”Beskrifning öfwer Åbo Stad” [del 1], *Tidningar Utgifne af ett Sällskap i Åbo*, 31.10.1782, nr 44, 345–349, här 346.

²⁷ Nikander, ”Stadsplan”, 1927, 70–71.

²⁸ Nikander, ”Stadsplan”, 73; Nikula, Åbo, 90–91.

²⁹ Panu Savolainen, *Tirkistelyä förmaakeihin ja ylishuoneisiin. Turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa*. Åbo museicentral: Åbo, 2014, 8, 10, 59–60, 132.

³⁰ T.ex. HGP till MC, 19.12.1796, 336; *ibid.*, 9.3.1797, 359; *ibid.*, 26.2.1795, 162–163 (Urvägers/Winquistska huset ”i lilla Kyrko-gatu ändan”, 40500 daler kopparmynt; lagman Gripenbergs gård i klostret för 1000 riksdaler ”för de nedrutnade rummen; et orimligt pris”). Även *ibid.*, 6.4.1797, 365; *ibid.*, 2.10.1797, 426.

³¹ T.ex. Riksarkivet (Finland), Länsräkenskaper, 7701 Mantalslängder för Åbo och Björneborgs län 1778, Åbo Stads Mantals Längd för År 1778, Kongl. Academie Statén, 878, <https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=8901802484&aaineistoId=1621749604> (31.10.2025).

tomt 15 i norra kvarteret, på gård nummer 435, kallad "Star[r]e".³² Trots att gården kallades "Calonii gård" i den ovannämnda tidningsnotisen, hade den tydligen fått sitt namn efter sin tidigare innehavare, hovrättsassessorn Elias Haraldsson Stare (1624–1692), som hade adlats år 1692 för sina tjänster till kronan. Före Stare hade gården och stenhuset ägts av tullnären Jakob Andersson [adl. Gyllenstake, d. 1672] och assessor Gustav Mauritz Vellink (1642–1710). Efter Stare nämns hans svärson, vice president Anders Munster (adl. Munsterhjelm, 1667–1748), som gårdens innehavare. Munsterhjelm lät auktionera gården till magister Paul Krogius (trol. 1724–1792) år 1751, medan den följande ägaren, assessor Wallenstjerna sålde gården år 1759 till medicine professor Johan Haartman (1725–1787).³³

Calonius köpte den i kvarteret Muldavieru befintliga gården av Haartman i augusti 1773 för 13 000 daler kopparmynt. Gården begränsades på södra sidan av Dirickalagatan och på norra sidan av Brahe nedre tvärgatan. Ojalagatan, som fick stenläggning mot ån, låg på östra sidan.³⁴ Den enda rågrannen (tomten 14, gården "Pryss", nr 436), som den framgångsrike coopvardiekapten Petter Claesson ägde, låg på västra sidan, och där bodde hyresgästerna Gustav Norström och hans hustru Valborg Henriksdotter.³⁵ Claesson var Calonius granne på södra sidan (tomten 4, gården "Gyllenkrook", nr. 433).³⁶

Tyvärr finns varken Matthias Calonius hus eller tomt längre kvar. Byggnaderna brann i 1827 års stora eldsvåda, och den på andra sidan Aura å mitt emot Åbo domkyrka belägna tomten har hamnat

³² Åbo svenska församlings kommunionsbok, Lilla sidan, 1786–1791: <https://digihakemisto.net/item/1269579186/5964789937/18> (31.10.2025).

³³ Åbo landskapsarkiv Arkiv I. B KATALOGER. Bd Forskarstjänstens kortregister. Bdg Dahlströms kortregister. Bdg3 Dahlströms topografiskt kortregister. Bdg3:5 kortregister ordnat enligt topografi. Kvarteren, Södra kvarteret 220–257. Norra kvarteret 1-50 (--). Fil 2655. Riksarkivet:

<https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6124776077&aineistoId=1858475921>,
<https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6124776872&aineistoId=1858475921>,
<https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6124777784&aineistoId=1858475921>,
astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6124778583&aineistoId=1858475921,
<https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6124777379&aineistoId=1858475921>,
<https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6124779297&aineistoId=1858475921> (31.10.2025);

³⁴ *Ibid.*: <https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6124779297&aineistoId=1858475921> (31.10.2025): "Johan Joh:son Haartman säljer till secr. vid akad M. Calonius sin i Muldavieru kr. vid Dirikkala gatan belägda gård N:o 435 13000 daler kopparmynt. Köpebrev dat. 6 aug. 1773. Köpebrev 1769–1774 fol. 201."; HGP till MC, 30.9.1799, 579.

³⁵ Åbo domkyrkoförsamlingens arkiv, [...] I Aa1:18 Den finska församlingens kommunionsbok, Norra, Södra och Nystadskvarteren och de som bor utanför staden 1791–1798: <https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=5964472115&aineistoId=1268414526> (31.10.2025). Gården köptes senare av "unge Björman", MGP till MC, 2.10.1797, 425.

³⁶ Åbo domkyrkoförsamlingens arkiv, [...] I Aa2:4 Den svenska församlingens kommunionsbok, Lilla sidan, 1786–1791: https://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/turun_ruotsalainen/rippikirja_1786-1791_jk1164/10.htm ; Oscar Nikula, "Petter Claesson, turkulaisten 1700-luvun merenkulkijoiden eräs edustaja", *Turun Historiallinen Arkisto*, 33 (1979), 99–124.

under den nuvarande Aningaisgatan och Lönnrotsskvären. Gamla trästäder med spåntak och smala gränder var brandfarliga. Staden hade försökt hindra oseden att det byggdes högre gavlar mot gatan inte enbart för deras påstådda fulhet utan även för att de ansågs ”obrukliga” och ”farligare vid eldsvådor”.³⁷ Eftersom takmaterialet endast sällan bestod av tegel eller plåt utan oftast av bräder eller spån utgjorde gnistor en ständig fara, vilket man försökte minska genom brandordningar och --syner.³⁸ Brandsynemännen hade förbjudit användningen av bagarstugans ugn på den Gummerska gården och krävt reparationer av taket och skorstenarna på Calonius stenhus.³⁹ Matthias Calonius hade dock varit lyckligt lottad: 1775 års stadsbrand sträckte sig inte till den nyköpta gården.

Många åbabor hade försäkrat sina hus i det Allmänna Brandförsäkringsverket, som grundats 1782 av kung Gustav III. Efter 1809 förblev försäkringarna i kraft, men inga nya togs emot. Därför grundades Brandförsäkrings-Contoirtet i Finland år 1816. Det är ironiskt att Matthias Calonius var en av huvudorganisatörerna bakom det nya finska brandförsäkringskontoret, men sedan försäkrade han inte själv sin gård.⁴⁰ Kanske tyckte Calonius att risken var liten trots flera mindre bränder i staden under perioden,⁴¹ eftersom han – olikt merparten av stadens ståndspersoner och handelsmän under perioden – inte brandförsäkrade sitt hus.⁴² Dock skrev Henrik Gabriel Porthan, ”[a]t hafva färgare och bagare til grannar (med h[vil]ka Brors gård är omgifven) är alltid farligt.” Sedan rapporterade Porthan om två eldsvådor hos grannhustrun, bagare Langs änka, den våren. Brännvinsbränning var likaså farligt.⁴³

Vidare ville Calonius tydligen inte satsa på ett tegeltak trots att det fanns en framgångsrik taktegelfabrik i Kuppis och trots att sådana var rekommenderade av brandsäkerhetsskäl.⁴⁴ Hans bostadshus tycks ha haft brädtak som ruttnade och läckte lätt, men kunde repareras med bräder och tätas med näver, vilket Porthan lät göra om och om igen. Liderbyggnaden tycks ha haft den billigaste lösningen torvtak, men detta var så brant att inte torven ville hållas på. Calonius kände till

³⁷ Nikander, ”Stadsplan”, 71.

³⁸ Nikula, *Åbo*, 210–215.

³⁹ Nikander, ”Stadsplan”, 71; HGP till MC, 6.7.1797, 397; *ibid.*, 30.9.1799, 579.

⁴⁰ Panu Savolainen, ”Suuren kaupunkipalon varalta... Palovakuuttaminen yhteisöllisenä käytäntönä eräissä ruotsalaisessa kaupungissa vuosina 1785–1807”, *Ennen ja Nyt* 14:3 (2014), <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108589/63593> (31.10.2025); Panu Savolainen, *Tirkistelyä förmaakeihin ja ylishuoneisiin. Turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa*. Åbo museicentral: Åbo, 2014, 113–114.

⁴¹ Om stadsbränder i Åbo under perioden, se Nikula, *Åbo*, 210–217; Savolainen, ”Suuren”.

⁴² Savolainen, ”Suuren”.

⁴³ HGP till MC, 5.6.1799, 572. Även HGP till MC, 24.4.1798, 475; *ibid.*, 24.10.1799, 581. Porthan hade tidigare skrivit om branden på fru Mobergs gård som hade förintat flera trähus med all lösegendom. Inga liv mistes dock, HGP till MC, 10.5.1798, 482.

⁴⁴ Nikula, *Åbo*, 91–92, 619–620.

riskerna men beslöt sig varken för att försäkra huset eller lägga om taken med brandsäkrare material, trots att förmögna åbabor allt oftare skaffade tegeltak.⁴⁵

”[D]en kammare som Bror hade til sit arbetsrum.”⁴⁶ Byggnaderna på Calonius gård

Calonius beslut att inte brandförsäkra huset var beklagligt även därför att försäkringshandlingarna är rika informationskällor. Handlingarna är var och en cirka 10–50 sidor långa. De beskriver tomten och byggnaderna och ger detaljerade uppgifter bland annat om de försäkrade byggnadernas utseende, antal rum och eldstäder, golvmaterial mm. Ibland inkluderades t.o.m. planritningar.⁴⁷

I brist på försäkringshandlingar kan vi åtminstone ta en titt på gamla stadskartor. Vad berättar de? Enligt en karta som ritades på den ryska ockupationsarméns vägnar under Lilla ofreden 1742–1743, fanns det tre bostadshus på Matthias Calonius gård, ett stenhus och två trähus – ett äldre och mindre, samt ett yngre, ”nedre” och större – med stensockel, och en hushållsbyggnad utan stensockel.⁴⁸ Medan stenhusen oftast var målade ljusgula, var största delen av husen i Åbo röda år 1779.⁴⁹ Därför är det troligt att även trähusen på Calonius gård var målade med rödmylla. Åtminstone det större huset hade källare jämte källarsvale med tak.⁵⁰ Det fanns vindar i båda byggnaderna med vindskupor och fönster.⁵¹ I slutet av 1700-talet hade de flesta fönster fyra eller sex rutor – troligen även Calonius gård, eftersom han särskilt nämnt att hans borttagbara dubbla fönster bara hade två rutor med bly emellan för att släppa in mer ljus.⁵² Enligt Savolainen hade fönstren på gatusidan alltid fönsterluckor.⁵³

De flesta gårdar i Åbo hade åtminstone två bostadshus utöver de sedvanliga utbyggnaderna. De mer förmögna gårdarna hade vagnslider, stall, ladugård, bodar och skjul, vedlider och avträde. Om det

⁴⁵ Bl.a. HGP till MC, 14.11.1796, 323; *ibid.*, 6.7.1797, 396–397; *ibid.*, 7.8.1797, 411–412; *ibid.*, 26.10.1797, 432; *ibid.*, 26.10.1797, 432; *ibid.*, 23.7.1798, 501; Nikula, Åbo, 91–92; Panu Savolainen, *Matkaopas 1700-luvun Turkuun*. Åbo: Kustannusosakeyhtiö Sammakko, 2021, 116–117.

⁴⁶ HGP till MC, 1.6.1797, 381.

⁴⁷ Savolainen, *Tirkistelyä*, 16–22.

⁴⁸ En akvarellkopia på Åbo stadsplan 1741–1743, gjord i Sankt Petersburgs ingenjörsakademi, Museiverket, HK10000:3335, <https://www.finna.fi/Record/museovirasto.E2F889D2C641F9D4CC5E150B398E1A03> (31.10.2025); E-postmeddelande av Panu Savolainen till författaren, 26.2.2025.

⁴⁹ Nikula, Åbo, 89–90; Nikander, ”Stadsplan”, 73; Savolainen, *Tirkistelyä*, 12.

⁵⁰ HGP till MC, 6.7.1797, 397; *ibid.*, 24.10.1799, 581.

⁵¹ HGP till MC, 9.11.1797, 435.

⁵² Nikula, Åbo, 90; Nikander, ”Stadsplan”, 73. MC till HGP, 28.11.1797, 317; NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

⁵³ Savolainen, *Tirkistelyä*, 41–42.

fanns skilda bagarstugor brukade dessa ha en eller flera kammare för tjänare och hyresgäster. I brist på källare under husen, kunde sådana ha byggts skilt. Byggnaderna hade oftast placerats längs gatorna och vid gårdens gränser, där de inte hade plank. Porten brukade vara den enda ingången till gården. När portarna stängdes till natten var allt stilla på innergården.⁵⁴ Gårdsägarna betalade var sin andel av kostnaderna, när gatorna lades om med brandsäkra kullerstenar, vilket skedde framför Calonius stora port.⁵⁵

På Calonius gård stod visthuset med vind mitt på gården⁵⁶ och någonstans fanns det en brunn.⁵⁷ Avträdet nämns inte i breven, men mellan stallet och vagns- och vedlidret fanns en liten skrubben eller ett litet förrådsrum.⁵⁸ Det är inte heller klart om stenhuset var samma byggnad som stenboden, ”hvälfda Boden” eller spannmålsboden som omnämns i brev.⁵⁹ Stenhuset hade åtminstone skorstenar, vilket tyder på att det måste ha haft flera eldstäder.⁶⁰

Brevväxlingen mellan Calonius och Porthan nämner tyvärr inte tydligt i vilket hus vissa rum fanns. Vi vet att vissa rum fanns i någotdera trähuset, men det är oklart i vilket. Professorerna skulle undervisa akademistudenterna på latin vid offentliga föreläsningar, fyra timmar om veckan, på förmiddagar från terminens början i september–oktober till juni. Teman publicerades årligen i Akademiens föreläsningsprogram. Studenterna kopierade föreläsningar till kompendier. En veckotimme för disputationer höjde undervisningsplikten till fem veckotimmar. Porthan var en populär lärare som satsade mycket på undervisning och hans föreläsningar drog en stor publik.⁶¹ Professorerna undervisade studenter även privat i så kallade kollegier. Privatundervisningen, som skedde hemma hos professorerna, var avgiftsbelagda. För detta ändamål hade Calonius ett ”Lectiōns-” eller ”Läsningssal” där det fanns ett skrivbord (Bureau) och skåp på sin gård.⁶² Det var där han gav sin privatundervisning. År 1783 gav Porthan tolv timmar privatundervisning per vecka, och han hade en liten kateder hemma hos sig.⁶³

⁵⁴ Savolainen, *Tirkistelyä*, 27, 36–38, 78–85, 91–92, 97–99, 102.

⁵⁵ HGP till MC, 29.9.1794, 131; Savolainen, *Matkaopas*, 111–112, 141.

⁵⁶ HGP till MC, 6.7.1797, 397; *ibid.*, 24.10.1799, 581.

⁵⁷ HGP till MC, 7.6.1798, 492.

⁵⁸ HGP till MC, 26.10.1797, 431; *ibid.*, 10.5.1798, 484; *ibid.*, 24.10.1799, 580; *ibid.*, 23.12.1799, 597; MC till HGP, 21.7.1797, 292.

⁵⁹ NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

⁶⁰ HGP till MC, 30.9.1799, 579.

⁶¹ Matti Klinge, ”Undervisning och studier”, övers. Jan-Ivar Lindén, *Helsingfors universitet 1640–1990, 1: Kungliga Akademien i Åbo 1640–1808*, red. Rainer Knapas. Helsingfors: Helsingfors Universitet, 1987, 355–552, här 355–365; Koskimies, *Porthanin aika*, 306–311.

⁶² HGP till MC, 17.11.1796, 326; *ibid.*, 1.6.1797, 381; *ibid.*, 7.8.1797, 411.

⁶³ Klinge, ”Undervisning”, 364–365.

Medan Calonius var i Stockholm oroade han sig för den delen av sitt bibliotek som han hade lämnat kvar på gården. Trots att han hade hyrt ut gården hade han ännu böcker, möbler och annat lösöre bakom lås i sin ”Bok Cammare” eller sitt arbetsrum, vars fönster var utifrån spikade fast med bräder. Rummet tycks ha haft fasta bokhyllor. Under Stockholmsvistelsen behövdes hyllorna till annan förvaring, och böckerna, disputationerna, pappren och handskrifterna förvarades i flera ”halvtunnor eller små spilträn”. Dessa skulle transporteras bort, eftersom Porthan behövde rummet för sina egna böcker.⁶⁴ Calonius hade tagit ungefär hälften av sitt bibliotek med sig till Stockholm, men hade där införskaffat så många nya volymer på auktioner och annorledes att han redan behövde ett helt rum för dem.⁶⁵ Efter återkomsten till Åbo måste Calonius ha behövt mera bokhyllor i flera rum för sin betydande boksamling på 3360 volymer, som efter hans död köptes av kejsaren, först under prokuratorn och senare för att införlivas med Helsingfors universitetsbibliotek.⁶⁶

Det är troligt att Calonius bokkammare eller arbetsrum låg i den sk. ”gamla” eller ”lilla” byggnaden. Där fanns även en farstukammare.⁶⁷ Om byggnaden hade den vanliga sexdelade planen kom man in i förstugan, med en trappa till vinden. Till vänster och höger fanns bostadsrummet eller stugan och en kammare. Fortsatte man rakt kom man till salen som hade kammare på båda sidorna. Alla rummen utom förstugan hade normalt eldstäder.⁶⁸ Den ”stora” eller ”nedre” byggnaden⁶⁹ hade en förstuga,⁷⁰ en sal,⁷¹ en liten kammare mot gatan (om inte densamma som köskammaren),⁷² ett kök⁷³ och en köskammare.⁷⁴ Någon skild sovkammare eller förmak diskuteras inte i breven. Ingenstans nämns ugnarna i husen – om de var rappade tegelugnar eller kakelugnar. Rummen kan även ha haft tapeter eller dekorationsmålningar, men ingenting sägs om dem.⁷⁵

Kapten Claesson hade låtit bygga ett lusthus i sin trädgård, vilket störde utsikten från Calonius hus mot ån. Nu hade han även låtit sin syrenhäck växa så att den ”tog bort allt ljus” från Calonius

⁶⁴ MC till HGP, 31.1.1794, 17; HGP till MC, 17.11.1796, 326; MC till HGP, 5.7.1797, 277; HGP till MC, 14.2.1799, 538; *ibid.*, 24.10.1799, 581.

⁶⁵ MC till HGP, [utan dag].12.1796, 240.

⁶⁶ Wrede, *Matthias Calonius*, 427–430.

⁶⁷ HGP till MC, 1.6.1797, 381; *ibid.*, 22.6.1797, 384; *ibid.*, 24.10.1799, 581.

⁶⁸ Savolainen, *Tirkistelyä*, 44–58.

⁶⁹ HGP till MC, 23.12.1799, 597.

⁷⁰ HGP till MC, 23.7.1798, 501.

⁷¹ MC till HGP, 16.11.1797, 438.

⁷² MC till HGP, 16.11.1797, 438.

⁷³ HGP till MC, 24.10.1799, 581.

⁷⁴ HGP till MC, 26.10.1797, 432; *ibid.*, 23.7.1798, 501; *ibid.*, 6.9.1798, 515; *ibid.*, 14.2.1799, 538; *ibid.*, 24.10.1799, 581.

⁷⁵ Savolainen, *Tirkistelyä*, 52–54; Savolainen, *Matkaopas*, 117, 120. Nikula, *Åbo*, 93–98.

kökskammare och skymde utsikten. Rådstuvurätten hade dock fastställt redan innan Claesson och Calonius köpte sina gårdar att den nedre tomtens plank inte kunde vara högre än tillåtet för att inte blockera ”prospecten”, utsikten mot ån, för Calonius gård. Calonius kunde därför tvinga Claesson att beskära sin häck till plankhöjd, vilket han redan en gång hade gjort.⁷⁶ Det är svårt att veta om den större byggnaden hade samma planlösning som den mindre – om den förre bara var längre och/eller bredare än det mindre huset eller om det även fanns mera rum där. Vi vet ju inte i vilket hus Calonius ”Lectons-rum” låg. Salen tycks troligen ändå ha haft fönster och utsikt mot ån, vilket var typiskt för Åbo.⁷⁷

Medan Calonius vistades i huvudstaden hade han anförtrott sina affärer angående gården och dess uppehåll särskilt åt Niklas Hjelt, som han auktoriserade att göra vissa smärre reparationer på gården.⁷⁸ När Porthan flyttade in till Calonius gård lät han i sin tur göra nödiga renoveringsarbeten på söndriga tak, ruttna trappor och plankor. Han diskuterade dessa med Calonius och listade kostnaderna, vilka avdrogs från gårdshyran.⁷⁹ För gårdens diverse små renoveringsarbeten behövde man naturligtvis verktyg. Calonius hade en ”svarvstol med tillbehör” och snickeriverktyg såsom huggborrar, en stor oxhyvel och fem andra hyvlar, två raspar, många filar, två satser engelska borrar – en med järn- och andra med trävev. Dessa förvarades troligen i kistor. Även ”åtskilliga träsorter att slögda af” fanns på gården.⁸⁰ Kanske fanns de uppe under vedlidertaket.⁸¹

Redan före vistelsen i Stockholm fanns det hyresgäster på gården, men vilka rum eller byggnader dessa hyrde är oklart.⁸² Under Calonius vistelse i Stockholm hyrdes hela gården ut, men han fick även förfrågningar om han ville sälja den.⁸³ Sofia Albertina Taube (d. 1825), hovrättsråd Nils Fredenskölds (förr: Hasselbom, 1731–1792) änka (”Hovrättsrådinnan Fredensköld”), med styvdottern Gustava, fröken Blomstedt och tjänare bodde först på gården 1794–1796. Sedan han blivit änkling var vicepresident Carl Arvid Hallenborg, som varit gift med avlidne hovrättsråd Fredenskölds dotter från första äktenskapet, mantalsskriven på gården jämte sin piga år 1796–1797, men kapten Heribert Konrad Reutersköld (1765–1821) bodde där 1797, och möjligen samma år

⁷⁶ HGP till MC, 26.10.1797, 432; MC till HGP, 1.11.1797, 312.

⁷⁷ Savolainen, *Tirkistelyä*, 42–43.

⁷⁸ Bl.a. HGP till MC, 14.11.1796, 324; *ibid.*, 14.11.1796, 324; *ibid.*, 6.7.1797, 396–397; MC till HGP, 30.6.1796, 281; *ibid.*, 21.7.1797, 290; *ibid.*, 28.11.1797, 317–318.

⁷⁹ T.ex. MC till HGP, 7.7.1797, 288; HGP till MC, 22.10.1798, 523.

⁸⁰ MC till HGP, 4.5.1798, 345; HGP till MC, 10.5.1798, 484; NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

⁸¹ HGP till MC, 16.8.1798, 509.

⁸² T.ex. Åbo domkyrkoförsamlingens arkiv, [...] I Aa2:4 Den svenska församlingens kommunionbok, Lilla sidan, 1786–1791: <https://digihakemisto.net/item/1269579186/5964789937/18> (31.10.2025).

⁸³ MC till HGP, 6.10.1797, 306; *ibid.*, [utan dag].12.1796, 240; HGP till MC, 30.11.1797, 442.

som överste Palmfelt. Calonijs lät säga upp Reuterskölds hyresavtal och vägrade hyra ut gården till Palmfelt, så att Porthan kunde flytta in på hösten vid Mickelsmässan.⁸⁴ Den årliga hyressumman var 1500 daler kopparmynt.⁸⁵

”Med inquietude väntar jag på [...] förteckningen af mina lösören”.⁸⁶ Calonijs inredning och materialitet

Under sin vistelse i Stockholm hade Calonijs låtit förvara ett antal olika bord i sin bokkammare. Han hade två runda löstagbara bordskivor, en större cinnoberröd och en mindre som var betsad i mahognybrunt (rödbrunt). Medan det stora skrivbordet var svartbetsat, visade spelbordet med brickor att även nöjen hade sin plats i huset. Fyra andra bord listades likaså: två bruna, ett litet brunt bord med en list runt kanten och ett gult bord.⁸⁷ Calonijs hade ”en gammal soffa” som kanske var densamma som den ”blåmålade soffan utan dynor”.⁸⁸ Emellertid listas inte stolar eller sängar, däremot två sängkommoder, en ”fanerad med valnötsträ” och den andra målad mahognybrun.⁸⁹ Om dessa är desamma som möblerna nämnda i Porthans brev – ”Bureauen med skåpet på”, det rödstrimmiga skåpet, de små skåpen ”som utgöra et par”⁹⁰ – kan man inte veta med säkerhet. I bokkammaren fanns olika förvaringslådor: förnämre fodral, schatull och ”en läder [...] väska att hängas bak på en chaise” och mer vardagliga askar och vackor. Sedan hade han en ”couteau-de chasse [=jaktkniv] med silfverfäste och silfver beslag”. Björnhudar hade Calonijs flera.⁹¹ Han tycks ha varit särskilt fäst vid ett ”krukmakeri kärl”, ett urnformat blått och vitt keramikkärl, i vilket man transporterade och sålde ”fin Canaster Tobak”. Kärlets pris hade fördubblats enligt Calonijs.⁹² Urnan var troligen gjord av holländsk blå och vit Delft-keramik och hade mässingslock. Föremålen var dekorativt målade och ger intryck av fattig mans chinoiserie.

⁸⁴ HGP till MC, 29.9.1796, 298; Åbo domkyrkoförsamlingens arkiv, [...] I Aa2:5 Den svenska församlingens kommunionbok, Lilla sidan, 1792–1797, <https://digihakemisto.net/item/1269600764/5964849117/17> (31.10.2025); Åbo domkyrkoförsamlingens arkiv, [...] I Aa1:18 Den finska församlingens kommunionbok, Norra, Södra och Nystadskvarteren och de som bor utanför staden 1791–1798, <https://digihakemisto.net/item/1268414526/5964471851/9> (31.10.2025); Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Nils Fredensköld. Nätpublikation 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=7021> (31.10.2025); MC till HGP, 5.7.1797, 277; MC till HGP, 30.6.1796, 281; ibid., 7.7.1797, 282.

⁸⁵ MC till HGP, 7.7.1797, 288.

⁸⁶ MC till HGP, 6.3.1800, 436.

⁸⁷ NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

⁸⁸ HGP till MC, 24.10.1799, 580; NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

⁸⁹ NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

⁹⁰ HGP till MC, 12.10.1797, 428.

⁹¹ NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

⁹² NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

Calonius nämner konstnären Lorenz Pasch bara en gång i förbifarten i sina brev till Porthan⁹³ trots att han tros ha porträtterats av denne i Stockholm, efter att ha blivit dekorerad med Nordstjärneorden 2.5.1795. I porträtten är ”Riddaren af Nordstjerne Orden” klädd enkelt men elegant i svart, med vit skjorta, vita manschetter och vitt krås med spets runt halsen och peruk på huvudet. Detta var den nationella dräktens variant för akademistaten. Åskådaren skulle lägga märke till Calonius enda dekoration, Nordstjärneordenstjärnan.⁹⁴ Då Calonius deltog i de kungliga bröllopsfestligheterna på hösten 1797, använde han sin svarta dräkt trots att han även ägde en svart hovdräkt med röd garnering, den nationella dräktens vardagsvariant. Eftersom han inte hade den nationella dräktens ljusblå galavariant garnerad med vitt, kunde han inte närvara vid den kungliga vigseln i Slottskyrkan.⁹⁵

Calonius hade en graverad tavla som föreställde Paolo Veroneses (1528–1588) målning av det mystiska äktenskapet mellan heliga Katarina av Alexandria och Jesus. Han och Porthan diskuterade om målningen i Kungliga Galleriet var av Antonio da Correggio som påstods eller av Paolo Veronese. Båda herrarna var ense om att Calonius gravyr baserade sig på Veroneses målning.⁹⁶ Då Calonius å Porthans vägnar skaffade ett kopparstick föreställande Faraos dotter räddande Moses från floden, som skulle föreställa den Correggio som fanns att se på slottets galleri, skickades han en annan gravyr som föreställde samma scen.⁹⁷

Calonius skickade till Porthan på hans begäran en gravyr av den nya drottningen, Fredrika av Baden. Troligen avses Johan Ahlbergs (1752–1813) porträtt, graverat av Martin Rudolf Heland (1765–1814). Calonius som hade sett drottningen i samband med bröllopet tyckte gravyren var henne lik. Senare samma år mottog Porthan Gustav IV Adolfs porträtt, troligen som kopparstick, av Johann Friedrich Bause (1738–1814) till priset av två riksdaler.⁹⁸ Eftersom härskarporträtt på väggarna var viktiga signaler av trohet, är det tänkbart att även Calonius som domare vid Hans Majestäts Högsta Domstol och dubbad till riddare av självaste kungen hade skaffat sig gravyrer av

⁹³ MC till HGP, 14.9.1796, 196.

⁹⁴ MC till HGP, 4.5.1795, 110; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Matthias_Calonius_by_Pasch.jpeg (31.10.2025); Matti Klinge, ”Universitetets Calonius-porträtt”, *Finskt Museum* 72 (1965), 96–100. Om den nationella dräkten, se Eva Bergman, ”Nationella dräkten och civiluniformerna”, *Den svenska historien*, 7, 264–267; Eva Christina Mäkeläinen, *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella*. Helsingfors: SHS, 1972, 139–141; Koskimies, *Porthanin aika*, 291–292.

⁹⁵ MC till HGP, 1.1.1797, 310.

⁹⁶ HGP till MC, 19.10.1795, 208; MC till HGP, 6.11.1795, 131; HGP till MC, 27.10.1796, 313.

⁹⁷ MC till HGP, 8.7.1796, 183.

⁹⁸ MC till HGP, 12.2.1798, 329; *ibid.*, 1.11.1797, 310; <https://collection.nationalmuseum.se/sv/collection/item/90583/> (21.1.2026); MC till HGP, 5.7.1796, 181; HGP till MC, 27.8.1798, 511; MC till HGP, 31.8.1798, 365.

det unga kungaparet, fastän de inte är dokumenterade i breven.⁹⁹ Breven eller Caloniuss inventarium listar inte hans speglar eller tavlor, trots att han redan 1783 ansågs ha en porträttsamling.¹⁰⁰

I bokkammaren förvarades Caloniuss husgeråd, bland annat en stålkvärv, två spinnrockar, vanner, sållar, slevor och skedar och små husgeråd. I spannmålsboden hade lämnats kvar ett par handkvärvstenar.¹⁰¹ Breven berättar inte vilken typ av mat Caloniuss hushållerska Brita Grönberg med sina pigor lagade i gårdens kök. I 1700-talets senare del åt åboborna soppor, äppelrätter och mycket fisk i olika former.¹⁰² Vi kan anta att periodens stapelmat gröt puttrade i grytan, åtminstone helg- och festdagsvarianten korngrynsgröt, som serverades med olika kryddor och tillbehör (t.ex. socker, smör, korinter, anis, eller till och med vin). Caloniuss lät mala en tunna korn till gryn, och eftersom korngryn även användes till korv, är det möjligt att mamsell Brita lagade grynkorv av dem.¹⁰³ Mamsell Cajsa Wargs legendariska kokbok, som Caloniuss jagade efter i Stockholm till en av Porthans kvinnliga släktingar, har ett grynkorvsrecept, där korngrynen blandas ihop bland annat med hackade njurar, lever, rödlök, russin, korngryn, mjöl och kryddor (peppar, ingefära, muskot, mejram och timjan).¹⁰⁴ I ett brev bekänner Caloniuss sin förkärlek för hönsfåglar. Orrarna och järparna var mycket dyra i Stockholm i jämförelse med Åbo, vilket han beklagade: ”jag som sätter på fogel så mycket värde.”¹⁰⁵ Mamsell Wargs kokbok innehåller ett läckert urval av både orre- och järperecept. Kanske fick Caloniuss kalasa på orrar stekta på spett med äppelsauce på egna äpplen eller järpfricassé med svampsauce.¹⁰⁶ Brita Grönberg kunde ha serverat fricassén med insyltade krusbär (stickelbär) från Caloniuss egen gård. Professor Per Kalm (1716–1779) är känd för att ha visat en burk inlagda stickelbär i katedern, för att demonstrera hur de kunde konserveras.¹⁰⁷

Porthan önskade att Caloniuss skulle köpa vetemjöl från Norrköping åt honom.¹⁰⁸ Men just den sortens vetemjöl kunde inte hittas, trots att Caloniuss och en annan Åbobekant båda hade ”lupit

⁹⁹ Ulla Ijäs, *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. *Annales Universitatis Turkuensis* C 402. Åbo, Turun yliopisto 2015, 116–117.

¹⁰⁰ Wrede, *Matthias Caloniuss*, 430.

¹⁰¹ NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

¹⁰² Savolainen, *Matkaopas*, 203–207.

¹⁰³ MC till HGP, 4.4.1794, 28. Om gröt, se Inga Arnö-Berg, ”Från kvällsgröt till grötfrukost”, *Fataburen* 1989, 64–73, här 67: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1305384/FULLTEXT01.pdf> (21.1.2026).

¹⁰⁴ C. Warg, *Hjelpreda I Hushållningen För Unga Fruentimber. Femte uplagan. Tilökt med et bihang*. Stockholm: Grefingska tryckeriet, 1770, 344–346. Kokboken fanns inte till salu i Åbo och även i Stockholm var den så eftertraktad att Caloniuss lyckades få det sista bundna exemplaret för ockerpriset två riksdaler till Porthans ”Cousine i Savolax”, HGP till MC, 4.6.1795, 194; MC till HGP, 3.7.1795, 118.

¹⁰⁵ MC till HGP, 13.11.1796, 228.

¹⁰⁶ Warg, *Hjelpreda*, 223–244, särskilt 227–228, 240–241.

¹⁰⁷ Klinge & Leikola, ”Lärdom”, 668; Koskimies, *Porthanin aika*, 128.

¹⁰⁸ HGP till MC, 11.9.1797, 418.

Staden omkring hos alla hökare [= minuthandlare] och Spanmålshandlare derom, men alt förgäfves”.¹⁰⁹ Det går dock att tänka sig att Calonius ibland njöt av te eller kaffe (då kaffe inte var förbjudet, som åren 1794–1796 och 1799–1802) med läckerheter bakade på vetemjöl: sockerskorpor, peppar- och fänkålskakor, olika slags frasiga rån som stektes i mönstrade järnformer och smör-, vin- eller sockerkringlor. På hösten var bär- och fruktpajer säsongens delikatesser.¹¹⁰ Kanske intog Calonius sina vardagsmåltider på tenntallrikar, av vilka han ägde åtta, men när det var fest dukades säkert med hans ”nya och nästan obrukade” engelska porslinsservis. Den hade åtminstone fyra fat och tio dussin tallrikar, två dussin djupa och åtta dussin flata.¹¹¹

Efter en läcker måltid kunde ett glas mineralvatten vara bra för hälsan. Henrik Gabriel Porthan önskade att Calonius skulle köpa honom ”färsk mineral-vatten” när sådant kunde fås i Stockholm: han ville ha de ”vanliga satserna” pyrmonter- (från tyska Bad Pyrmont) och seltervatten (från tyska Selters). Calonius gjorde köpet av 10 krus seltervatten à 20 skilling per krus, lika många flaskor spavatten och 20 med pyrmontervatten - totalt 18:28 riksdaler. Kanske Stockholmspriset var billigare än priset i Seipellska källaren i Åbo, där dessa hälsovatten också kunde köpas.¹¹² Mineralvatten var en viktig exportvara i den europeiska hälsoindustrin på 1700-talet. I stället för att resa till och ”dricka brunn”, dvs. naturligt källvatten med salter och mineraler, till exempel vid den västgötska hälsobrunnen Medevi (1678) eller skånska Ramlösa (1707), eller att i Åbotrakten dricka Nådendals Viluluoto- eller Kuppis källas hälsofrämjande vatten på brunnshusen, kunde man inta mineralvatten på flaska. Pyrmontervattnet var rikt på järn, medan seltervattnet var känt för sina salter och alkalier. Mineralvattnet botade en lång rad sjukdomar från gikt till kroniska inflammationer. Transportkostnaderna mångdubblade priset på de tyska mineralvattenkrusen som exporterades överallt i Europa, så enbart eliten hade råd med lyxvaran.¹¹³ Det verkar som om även Calonius uppskattade hälsovattnets botande kvalitet, eftersom han i sitt förråd hade cirka 80–100

¹⁰⁹ MC till HGP, 9.10.1797, 307.

¹¹⁰ Warg, *Hjelpreda*, 683–695; Mäkeläinen, *Säätyläisten*, 131–133; Savolainen, *Matkaopas*, 207, 228–229; HGP till MC, 9.8.1794, 123; Oskar Th. Sandahl, ”Något om kaffe”, *Nornan. Svensk kalender*, 11 (1884), 91–118, här 107–110.

¹¹¹ NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

¹¹² HGP till MC, 6.6.1796, 270; MC till HGP, 5.7.1796, 181; *ibid.*, 13.7.1796, 185. SAOB, sökorden ”pyrmontervatter” och ”selters”: https://svenska.se/saob/?id=P_2273-0636.ugpo&pz=7 (31.10.2025); <https://svenska.se/saob/?sok=selters> (21.1.2026); Nikula, Åbo, 651.

¹¹³ Christoph D. Frieß, ”Wie eine sprudelnde Geldquelle versiegte”, *Die Welt*, 27.4.2015, <https://www.welt.de/sonderthemen/mineralwasser/article140145778/Mineralwasser-Wie-eine-sprudelnde-Geldquelle-versiegte.html> (21.1.2026); Jan Trofast, ”Jacob Berzelius – Hälsokurer och vattenanalyser”, 2021, <https://berzeliusociety.se/wp-content/uploads/2025/08/Berzelius-och-vatten-version-2021.pdf> (21.1.2026), 1–37, här 1–4, 17–24, 26–27; HGP till MC, 6.7.1797, 397; Mäkeläinen, *Säätyläisten*, 209–219; Koskimies, *Porthanin aika*, 115–119.

glasflaskor (*Bouteiller*) och största delen var sådana som tidigare hade innehållit pyrmontervatten.¹¹⁴

Det konstigaste föremålet som Calonius ägde och som nämns i breven beskriver han som en ”Reflexions spegel”, med löstagbar ”fot och dertill hörande två inbundne volumer af prospecter öfver Städer.” Den ville han ha inpackad och skickad till Stockholm på hösten.¹¹⁵ Vad kan detta ha varit? Det verkar som om Calonius hade en 1700-tals projektorapparat, en version av *laterna magica*. Med den projicerade man bilder till åskådarnas nöje med hjälp av en spegel, linser och ljuskälla – här troligen ett talgljus. Calonius bilder tycks ha föreställt stadsvyer från Europa, men de kunde likaväl ha varit religiösa, magiska eller vetenskapliga. *Laterna magica*-föreställningarna var filmteatrarnas föregångare på 1700- och 1800-talen.¹¹⁶

När vi granskar den materiella kulturen omkring Matthias Calonius genom hans brev och den lista han gjorde på sin löseegendom som förvarades på gården, bör man även observera vad som lyser med sin frånvaro. En massa helt fundamentala husgeråd fattas från inventariet, såsom dricksglas, bestick, tenn-, mässings- och järnföremål, kökskärl, grytor, kittlar och stekpannor. Inga mattor, sängar, sängkläder eller olika hushållstextiler nämns heller. Lampetter, ljusstakar, takkronor eller lyktor listas inte. Calonius och Brita Grönberg packade säkert åtminstone vissa mindre eller dyrbarare saker ned i sina resekistor, när de reste till Stockholm. Men var är resten av lösöret?

En del såldes eller auktionerades troligen före resan. Svenska städer hade på 1700-talet ett modernt auktionssystem, där städernas auktionskammare förvaltades av magistraten. Åbo stads auktionskammare, som hade sina utrymmen i Stadshuset, var grundad år 1686. En del av auktionerna skedde på enskilda gårdar. Under kategorin ”Stads-Auction” meddelade *Åbo Tidningar* var och när en auktion skulle ske (kvarteret och gårdsnumret eller gårdsägarens namn) och gav exempel på egendom som skulle säljas. På haveri- och konkursauktioner klubbades egendom, men frivilliga auktioner kunde ordnas för att likvidera dödsbon eller om någon flyttade från staden. Tisdagen den 20.8.1793 kunde Calonius lösöre ha auktionerats på stadens auktionskammare. Där klubbades bland annat byråer, skåp, silver och sängkläder.¹¹⁷ Porthan tyckte att merparten av

¹¹⁴ NB, Porthan H. G, Coll. 173.2, MC till HGP, 10.2.1800.

¹¹⁵ MC till HGP, 31.7.1797, 293; *ibid.*, 31.8.1797, 301.

¹¹⁶ SAOB: ”reflexionspegel”: https://svenska.se/saob/?id=R_0493-0292.283N&pz=5 (31.10.2025); Ulrike Hick, *Geschichte der optischen Medien*. München: Fink, 1999, 125–146.

¹¹⁷ T.ex. Savolainen, *Matkaopas*, 256–259; *Åbo Tidningar*, 29.7.1793, 4; *ibid.*, 19.8.1793, 3; *ibid.*, 30.9.1793, 4; *ibid.*, 28.4.1794, 4; *ibid.*, 12.6.1794, 3.

träföremålen som Calonius lämnat kvar på gården kanske borde auktioneras, för att inte förstöras genom långvarigt lagrande.¹¹⁸ De två auktioner som ordnades på Calonius gård år 1797 torde ha varit olika hyresgästers egendom: fordon, möbler, husgeråd och trädgårdsutrustning, metallföremål, glas, porslin och ”flere diverse persedlar”.¹¹⁹

Sammanfattning

Matthias Calonius och Henrik Gabriel Porthans brevväxling hjälper oss att bättre förstå hur Matthias Calonius bodde på sin gård i Åbo, hur hans hem såg ut, och hurdan han var som människa. Den store bibliofilen och vetenskapsmannen oroade sig mycket för sin ekonomi och egendom, men var generös med sin tid och sprang gärna längs Stockholms gator på vänners och Akademiens kommissioner. Calonius älskade att äta hönsfågel och drack mycket hälsovatten. Han tyckte om porträtt, blåvit holländsk keramik och sin utsikt mot ån. Han intresserade sig för renässanskonst. Han tycks ha gillat både färggranna och brunmålade möbler. Han hade tydligen ibland tid att sätta sig vid sitt spelbord. Trots att han inte hade haft möjlighet att resa utomlands, ville han genom sin *laterna magica* bekanta sig med Europas storstäder. Calonius ville grunda brandförsäkringskontor, men brandförsäkrade aldrig sin egen gård.

Genom breven framträder Matthias Calonius som analytisk, sympatisk, paradoxal och mänsklig. Med Calonius egna ord – *mutatis mutandis* – må denna artikel ”nyttjas som en hjälpreda till en art föreläsningar öfver kännedomen af menniskors och världens underl. lopp”.¹²⁰ Viljan att bidra till kännedomen om människors och världens underliga öden är en av de orsakerna till att vi älskar rättshistoria så mycket – även om det blev mer kultur än rätt den här gången. Men det ser Marianne förhoppningsvis på med blida ögon. Gratulerar!

¹¹⁸ HGP till MC, 7.8.1797, 411.

¹¹⁹ Åbo Tidningar, 13.2.1797, 3; *ibid.*, 12.9.1797, 3

¹²⁰ MC till HGP, 26.5.1797, 273.